

6. Pedagogika, psychologie a práce s dětským kolektivem

6.1. Psychologie

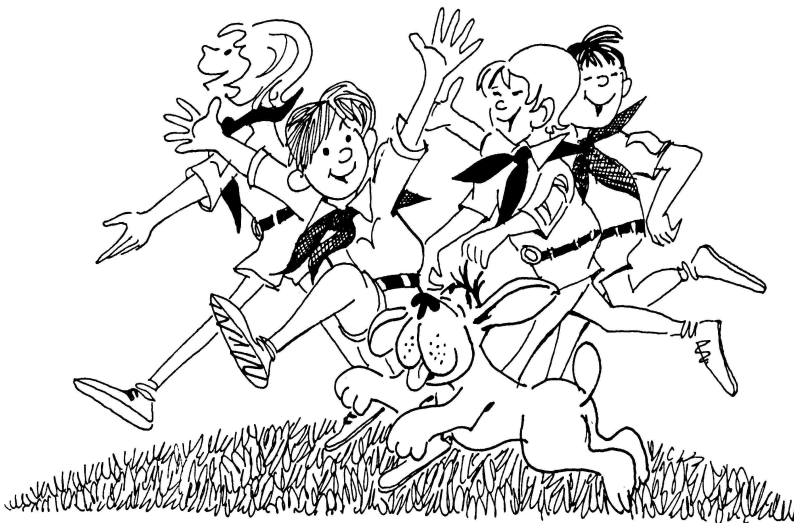
Proč dnes „*náladu mám*“, ale včera ne? Proč je někdo zdánlivě zamlklý či uzavřený, ale velmi pečlivý a jiný zase vybuchne v každém okamžiku a za chvíli už o ničem neví? Proč je někdo každou chvíli „*uzlíček nervů*“ a jiný sebejistý i v naprostém průšvihů?

Jistě si každý položil podobné otázky a hledal na ně odpověď. Při jejich hledání pomáhá věda zabývající se duševními jevy - myšlením, povahou, city = psychologie. Nahlédnutí do jejích hlubin nám pomůže nejen při práci s dětmi ale i k sebepoznání. Tato kapitola může vést i k lepšímu uvědomění si svých předností či nedostatků a následnému řešení.

6.1.1. Oddíl jako sociální skupina

Každý člověk se stává svým narozením součástí nějaké sociální skupiny, která má vliv na jeho celkový vývoj. První – **primární** a nejdůležitější sociální skupinou, kterou dítě poznává, je **rodina**. Jsou pro ni charakteristické přímé a intimní vztahy, vysoký stupeň soudržnosti členů rodiny, emocionální vztahy, citové vazby. V ní se učí pravidlům života té společnosti, ve které žije, učí se základním normám, vzorcům chování i jednání (*sociální učení*), probíhá tzv. proces socializace. Ovšem kromě rodiny je dítě členem i jiných sociálních skupin. Takovou skupinou může být každé sdružení dvou a více lidí, jde o školní třídu, sportovní tým, zájmové kroužky či náš oddíl. Všechny sociální skupiny mají určité společné znaky:

- společná činnost;
- snaha dosáhnout nějakého cíle;
- vzájemná komunikace;
- oboustranné ovlivňování (jedince skupinou i skupiny jedincem);
- vznikají v ní vazby, spojitosti, závislosti, vlastní normy.

6.1.2. Individuální a věkové zvláštnosti

Rozlišujeme dvě kategorie zvláštností:

- **věkové zvláštnosti** vyplývají z vývoje dítěte od narození do dospělosti a jsou určovány věkem. Jde o zvláštnosti společné většině dětí stejného věku.
- **individuálními zvláštnostmi** nazýváme výrazné vlastnosti, které příznačně a nezaměnitelně vystihují osobnost dítěte. Zpravidla jsou rychle k vypořádání - některé dítě je plačtivé, jiné „*má vyřídilku*“, další je obratné či organizačně zdatné a podobně. Odlišují jedno dítě od druhého.

Pro naši potřebu jsme připravili jejich základní přehled, blíže v tabulce.

Je nezbytné snažit se je poznat, respektovat je a vhodně využít v činnosti. Možná si leckdo ani neuvedomí, jak moc lze pomoci dětem, jejich sebevědomí, když se jim umožní uplatnit přednosti, které mají. Zvláště, když jsou ostatními přehlíženy. Typické to může být u prospěchově slabších dětí, které ovšem mohou vyniknout třeba manuální zručností atd. Proto by každému, kdo pracuje s dětmi, mělo být vlastní citlivé chápání zvláštností a nenásilná pomoc při uplatnění, neboť tak vytvoří prostředí, pro které se dítě bude na schůzky či akce těšit a nedá na oddíl či družinu dopustit.

RÁMCOVÝ PŘEHLED VĚKOVÝCH A INDIVIDUÁLNÍCH ZVLÁŠTNOSTÍ

VĚKOVÉ ZAŘAZENÍ	MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK (6 – 9 LET)	STŘEDNÍ ŠKOLNÍ VĚK (10 – 12 LET) PREPUBERTA, PUBESCENŤA	STARŠÍ ŠKOLNÍ VĚK (13 – 15 LET)	ADOLESCENCE (16 – 20 LET)
TĚLESNÝ VÝVOJ	- pohybový rozvoj větší u děvčat - snadná unavitelnost, ale rychlá obnova	- vzrůstá pohybová vytrvalost - bez dostatku pohybu dítě „zlobí“ - rychlý růst (zejména končetin) - narušení pohybové koordinace, nepokoj - příznaky pohlavního dozrávání - psychický a fyzický vývoj jsou často nerovnoměrné	- prudké hormonální výkyvy – možné změny v chování - postupné biologické dozrávání	- dosažení biologické zralosti, stabilizace tělesných funkcí - zvýšení fyzické odolnosti a výkonnosti
OSOBNOST	- přivýkání režimu, povinností, odpovědnosti - soustředění max. 20 min - rychlejší unavitelnost - myšlení je konkrétně-názorné - tzv. vyšší city (svědomí, odpovědnost aj.) nejsou dosud rozvinuty, případné přestupky nelze posuzovat příliš přísně (např. krádeže) - živá fantazie spojená často s citovými prožitky, může se objevit lhaní a fantazie považované za vymýšlení	- zájmy jsou většinou nestálé, proměnlivé - roste citová zranitelnost, někdy neadekvátní emoční projevy, náladovost, přecitlivělost - formují se tzv. vyšší city (spravedlnost, pomoc slabšímu aj.) - postupný rozvoj formálních operací v myšlení (pojmy, symboly), logického usuzování - rozvíjí se pozornost	- bouřlivý rozvoj citů - přehodnocování postojů a názorů - zájmy se mění a prohlubují	- po častých změnách se zájmy většinou ustalují a prohlubují - přetváří se postupně sebehodnocení a sebezpečí, z čehož vyplývá často nejistota - objevuje se hledání a experimentování v různých oblastech (zájmy, sporty, vztahy, sexuální kontakty aj.) - emoční vývoj se pozvolna ustaluje, zformovány jsou tzv. vyšší city - upevňují se vlastní postoje a názory, vyskytuje se zvýšená kritičnost
VZTAHY K OKOLÍ	- respektují autoritu - přijímají příkazy a zákazy (zatím ale bez mravních zásad, motivace odměnou či trestem) - přízpůsobení se skupině, ale dosud značná závislost na rodině - důvěřivost	- pozornost je zaměřena na sebepoznání, porovnávání s vrstevníky - vliv vrstevníků získává na důležitosti - postupné odpoutávání od rodiny - ostych, hluchnost, spory mezi vrstevníky (kolem 13. roku změny ve vrstevnických vztazích) - vztahy mezi děvčaty a chlapci postupně osobního rázu (děvčata dříve) - klesá ochota plnit příkazy autorit	- osamostatňování se od rodiny - stále roste vliv vrstevnických skupin - možná negace vůči autoritám - nejistota, pochybnosti o sama sobě, touha po uznání a bezpečí - vnější projevy sebevědomého chování	- na významu nabývají partnerské vztahy - vliv rodiny ustupuje do pozadí, přesto přetrvává - silná potřeba citové jistoty a bezpečí - zřejmě je celkové osamostatňování jedince
VZTAHY KE HŘE	zájem o hry napodobivé - "na někoho", "na něco"	dávají přednost hrám, kde hraje každý většinou sám za sebe	ocení hry, kde prokáží hledat taktiku a schopnost spolupracovat	
DOPORUČENÍ	- vyhněte se dlouhé nebo časté námaze dětí - zajistěte jim klidný a souvislý spánek (asi 10 hodin denně) - v průběhu dne nechejte děti dostatečně odpočívat - vhodně střidejte tělesné a duševní činnosti dětí - dbajte důsledně na dodržování základních pravidel hygieny (děti je nemají dosud pevně osvojena)	- zajistěte dětem dostatek odpočinku a spánku (asi 9 hodin denně) - podstatný je příjem tekutin (asi 2 litry denně) - důležité je respektovat citové výkyvy, vyhnout se jejich zesměšňování - berte v úvahu důležitost vztahů ve skupině dětí	- poskytujte dětem pocit uznání a bezpečí - nepodceňujte jejich problémy - případné prohřešky je třeba řešit s taktem - i tyto děti potřebují dostatek kvalitního spánku	

6.1.3. Osobnost

S pojmem osobnost se setkáváme v různých vědách (historie, právo, literatura). Z psychologického hlediska je „osobností“ každý člověk ve své jedinečnosti a nenapodobitelné individualitě, originalitě. Pojmem osoba vyjadřujeme konkrétního člověka. Výraz „osobnost“ používáme v běžné denní řeči velice často – více než v psychologickém smyslu však jako vyjádření pro skutečnost, že člověk, o kterém mluvíme, se svými vlastnostmi či projevy chování a jednání výrazně odlišuje od svého okolí (převážně je „lepší“). Shrňme-li tedy vše, můžeme říci, že *každý člověk je složitou bytostí s celoživotně neuzavřeným množstvím vzájemně se podmiňujících vlastností – tělesných a duševních*. Abychom mohli lépe poznat osobnost člověka, musíme proniknout do její podstaty, prozkoumat složky, které tvoří její strukturu.

Patří mezi ně:

- *Temperament* - povaha či nátura představuje souhrn znaků určujících chování a odezvy na vnější podněty, jde o čtyři základní typy: sangvinik, flegmatik, cholerik, melancholik, podrobněji tabulka dále;
- *Charakter a vůle* - vyjadřuje vztah k lidem, sobě samému, práci a povinnostem, činnosti vlastní, ale i druhých lidí;
- *Schopnosti* - základem schopnosti jsou vlohy – vrozené předpoklady pro určitou činnost, intelekt (rozum, schopnost myšlení);
- *Motivační struktury* – směřují člověka k činnosti, jde o potřeby, zájmy, postoje.

TEMPERAMENT	CHARAKTERISTICKÉ RYSY
flegmatik	klidný, chladnokrevný, rozvážný, pasivní až netečný
cholerik	prudký, vznětlivý, popudlivý až svárlivý a nesnášenlivý, živelný
melancholik	vážný, zádušný až trudnomyslný, důkladný, spíše uzavřený a někdy nepřízřusobivý
sangvinik	živý, rychle se přizpůsobuje, vcelku vyrovnaný, aktivní, vnímavý, podnikavý, společenský, někdy rozptýlený, se sklonem k povrchnosti, méně sebekritický

Závěrečná poznámka:

Málokdy lze člověka absolutně přiřadit k jednomu typu temperamentu - osobnost je přece jenom složitější. Vždy je ale jeden z nich dominantní a díky tomu se může s konkrétním člověkem jednat.

Každá osobnost se vyvíjí, proměňuje se. Mezi stabilnější složky patří například intelekt a temperament, jiné podléhají změnám více. Vliv na případná přetváření mají:

- vnější činitelé - prostředí: souhrn okolností, v nichž se člověk pohybuje;
- vnitřní činitelé - dědičnost: přejaté vlastnosti předků.

6.1.4. Motivace a motivy dětské činnosti

Na světě se nic neděje bez příčiny. Svou příčinu má i každé naše jednání, každý náš konkrétní čin. Ukažme si to na jednoduchých příkladech: jíme proto, že pocítíme hlad, spíme proto, že si náš organismus potřebuje odpočinout, vyrábíme modely letadel, protože máme zájem o letecké modelářství, chodíme do klubu, protože toužíme být ve společnosti atd. Skutečné příčiny, proč jednáme tak a ne jinak, pohnutky našeho jednání se označují jako motivy.

V praxi nebývá situace tak jednoduchá, abychom měli pro každé své jednání jen jednu pohnutku, jeden motiv. Totéž jednání bývá u různých lidí motivováno, a naopak jednání jednoho člověka může mít i několik motivů. Ukáže nám to opět jednoduchý příklad jídla. Obvykle jíme proto, že máme hlad, ale můžeme jíst také proto, že máme na určité jídlo chuť, nebo proto, že je

zrovna čas k jídlu, nebo dokonce jen proto, že se nudíme. Většina jednání je však mnohem složitější. Kdyby se nás např. někdo přímo zeptal, proč pracujeme v Pionýru, možná, že bychom nedovedli jednoznačně odpovědět. Někdy si totiž motivy svého jednání neuvědomujeme. Přesto však existují a tvoří prvky složitého psychického procesu, který se nazývá **motivace**.

Na *motivaci* nejsou zcela shodné názory ani mezi odborníky-psychology. Shodují se však v názoru, že *je to složitý psychický proces, který vzbuzuje a podněcuje jednání člověka a zaměřuje je k určitému cíli*. Motivační podněty však mohou vycházet, a ve většině případů vycházejí, z okolního světa. Člověk však tyto podněty sám v sobě zpracovává, a teprve tehdy můžeme hovořit o motivaci. Vnější podnět, který člověk vnitřně nepřijme, není pro něho motivem. Motivaci tvoří potřeby člověka, jeho city, touhy, zájmy a hodnoty a ideály, které člověk uznává a přijímá za své.

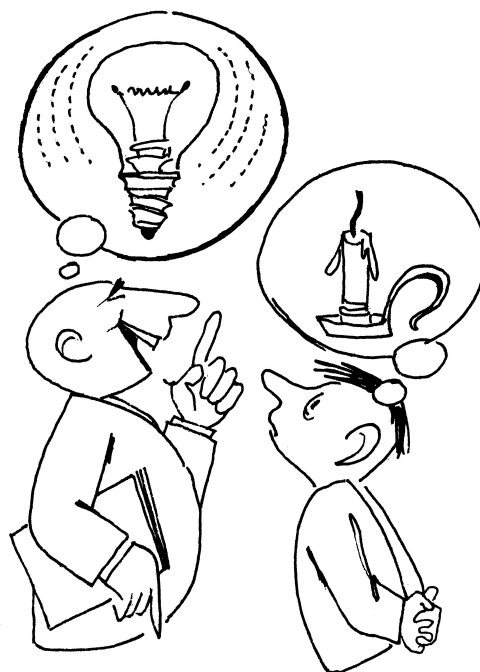
Některé motivy vyplývají z biologické podstaty člověka, jsou vrozené a většinou se cyklicky opakují. Jde o fyziologické potřeby jako potřeba jídla, spánku apod. Tyto **motiv**y se nazývají **primární**.

V průběhu vývoje člověka vznikají **motiv**y **sekundární**, které jsou podmíněny většinou společensky, podléhají vlivům učení a nemají cyklický charakter. Patří mezi ně potřeby sociální, kulturní aj.

Motivace má pro člověka rozhodující význam. Právě motivace ovlivňuje vztah člověka k činnosti a její výsledky. Člověk může mít pro určitý druh činnosti vynikající schopnosti, ale když neví, proč činnost dělá, když v ní nenachází pro sebe žádnou hodnotu a nepocituje potřebu ji dělat, když mu tedy chybí motivace, obvykle se u něho nevytvoří kladný vztah k této činnosti, nedosahuje v ní dobrých výsledků a většinou u ní dlouho nevydrží. Jestliže však má člověk pro činnost naopak silnou motivaci a jestliže tato činnost je s to jeho motivy (potřeby, zájmy apod.) uspokojovat, obvykle se s ní nerad loučí a stále se k ní vrací. Nejlepšími vedoucími pionýrských oddílů jsou ti, kteří byli pro činnost v Pionýru motivováni silnými zážitky z činnosti, a naopak nedostatečná motivace je jednou z příčin jejich odchodu.

Jestliže pomineme potřeby fyziologické, lidské jednání vyplývá přímo nebo nepřímo z následujících potřeb:

1. **Potřeba bezpečí.** Tuto potřebu uspokojuje především rodina, ale také dobrý kolektiv vrstevníků. Pro pionýry je takovým kolektivem pionýrský oddíl, jestliže se v něm dobře cítí, považují jej za svůj, vědí, že se na něj mohou spolehnout, že se jich v případě nutnosti zastane.
2. **Potřeba získávat nové zkušenosti a dojmy.** U dětí se projevuje jako zájem o všechno nové, neobvyklé, jako touha po odhalování tajemství a romantických, dobrodružných zážitcích. Tuto potřebu může rovněž uspokojit pionýrský oddíl, jestliže se v něm činnost organizuje tak, aby nebyla jednotvárná, aby se vždy objevilo něco nového, co by děti lákalo.
3. **Potřeba spjatá s pocitem vlastní hodnoty neboli touha po uznání.** Jde o to, aby každé dítě našlo uplatnění ve svém pionýrském kolektivu a aby se mu za jeho činnost dostalo uznání. Jestliže se dítě v kolektivu neuplatní nebo si nikdo nevšimne toho, co někdy s úsilím a námahou vykonalo, buď se stává pasivním nebo se snaží vyniknout nežádoucím způsobem (narušuje kázeň, podřívá úsilí ostatních, šaškuje, apod.).
4. **Potřeba rozvinout vlastní schopnosti čili touha po tvořivé činnosti.** Děti upoutává taková činnost, která jim dá možnost uplatnit vlastní nápady, vlastní aktivitu a tvořivost. Činnost, kterou dělají pouze podle pokynů

nebo dokonce nařízení vedoucího, se pro ně brzy stane nezajímavou a nepřítažlivou. Je pochopitelné, že při pionýrské činnosti nemůžeme spoléhat jen na nápady dětí, ale každou činnost bychom měli organizovat tak, aby se děti aktivně zapojily do její přípravy a organizace a nebyly odkázány jen do role diváků a konzumentů.

5. **Potřeba citové odezvy.** Každý člověk, a tím spíše dítě, potřebuje někoho, s kým by si mohl pohovořit naprosto upřímně, ke komu by mohl mít naprostou důvěru. Takové důvěrníky děti často hledají mezi vedoucími. Měli bychom si tedy najít čas na dětské problémy a především umožnit dětem prožít v pionýrském oddíle při kolektivní činnosti něco hezkého, co by zanechávalo v dětech hluboké citové zážitky.

Činnost, kterou děláme, není pro děti vždy natolik přitažlivá, aby ji přijaly se spontánním zájmem. Má-li však dosáhnout (výchovného) cíle, musíme dětem ony požadavky přiblížit, zprostředkovat jim je tak, aby se staly motivy jejich činnosti. Jak toho můžeme dosáhnout? Chceme-li odpovědět na danou otázku, musíme se zabývat problémem navozování motivace, problémem motivování činnosti.

Motivování činnosti je jednou z nejsložitějších, ale zároveň nejpotřebnějších záležitostí v práci pionýrského vedoucího. Nejsou ojedinělé případy, že vedoucí oznámí pionýrům: „*Peníze za sběr musíme odevzdat na povodně.*“ A potom se diví, že peníze na sběr děti odevzdávaly se značným reptáním. Přitom se nijak nesnažil, aby děti pochopily, proč mají onu činnost dělat. Je možné, že vedoucí vycházel ze zkušenosti, kterou získal např. při činnosti tělovýchovného charakteru. Většinou nikdo nemusí motivovat děti, aby hrály vybíjenou, jezdily na kole, bruslily nebo plavaly. Činnost, při které mohou děti uplatnit svou přirozenou pohybovou aktivitu a ukázat své schopnosti, se jednoduše řečeno, motivuje sama nebo snáze. Avšak činnost poznávacího nebo společensky prospěšného charakteru musíme dětem různým způsobem motivovat, vysvětlovat a objasňovat, aby pochopily její důležitost i zajímavost.

Existuje několik způsobů motivování činnosti:

- Nejúčinnější je motivace samotnými okolnostmi,** kdy děti přímo v praxi pochopí, že nemohou jednat jinak. Když si např. na putovním táboře oddíl neuvaří večeři, zůstane o hladu. Příště si ji určitě uvaří.
- Motivace vedlejším cílem.** Je známo, že děti mají rády různé odznaky či jiné trofeje, které při činnosti získají. Proto je můžeme pro méně populární činnost získat tím, že za ni mohou dostat odznak, diplom nebo nějakou věc, která je pro ně přitažlivá.
- Motivace hrou.** U dětí vždy uspějeme, jestliže jim činnost motivujeme hrou, protože hra je dětem blízká a je jejich typickým přirozeným projevem. Pomocí hry jsou děti ochotny plnit i velmi náročné nebo málo zajímavé úkoly, jestliže se při ní aktivně uplatní buď samy, nebo jejich skupina.
- Motivace bezprostředně společensky závažná.** V tomto případě vysvětlíme dětem přímo společenskou důležitost jejich činnosti. Objasníme, k čemu bude použito peněz vybraných „na povodně“ a podobně.

Je dobré, když jednotlivé druhy motivace střídáme, vzájemně kombinujeme a vždy si předem důkladně promyslíme, pro který druh činnosti, pro který věk a za jakých okolností je určitý druh motivace nejvhodnější.

Základní podmínkou, za které se nám může podařit motivovat pionýry, je skutečnost, že jsme sami motivováni pro práci v Pionýru.

Musíme také znát děti a jejich individuální motivaci. Vedoucí si často stěžují na neukázněnost dětí při schůzkách nebo na velkou absenci. A přitom je možné, že k tomu dochází proto, že děti se na schůzkách nudí, protože není uspokojena žádná z jejich potřeb, nebo jsou uspokojovány potřeby jen některých pionýrů. Měli bychom se snažit poznat, u kterých dětí převládá např. touha po uznání, po citové odezvě nebo touha poznat něco nového či podat určitý

výkon. Těchto motivů bychom měli při navozování motivace pro činnost využívat a zároveň rozvíjet ty motivy, které chybí nebo jsou rozvinuté v menší míře.

Při motivování činnosti bychom také měli vycházet z toho, s jakou věkovou kategorií dětí pracujeme. Například s motivací vedlejším cílem uspějeme spíše u mladších dětí, starší pionýři zase přijímají spíše motivaci bezprostředně společensky závažnou. Motivace hrou je pro mladší děti vhodná téměř vždycky, u starších musíme zvážit okolnosti, za kterých může být hra použito, aby byla účinná jako motivační prostředek.

Všeobecně však platí, že v oddíle vytváříme klima spolupráce, tolerance, přátelství, a to i tehdy, když zvolíme jako motivační prostředek soutěživou hru. Organizujeme ji tak, aby všechny děti měly pocit, že pro ně existuje možnost úspěchu, a aby všechny měly příležitost úspěch zakusit. Stále máme totiž na mysli (výchovní) cíl, kterého chceme prostřednictvím pionýrské činnosti dosáhnout.

Stojí za to ještě připomenout, že menší děti zaujmeme spíše citově - vyprávěním, filmem, knížkou, obrázky, starší děti spíše pochopí i složitější myšlenkové pochody a souvislosti (což souvisí i s jejich většími znalostmi z dějin či literatury).

Pozor na častý omyl!

Motivace se nedá zaměňovat za legendu ke hře.

Motivování je vlastně svým způsobem kouzlení... A dobrý kouzelník své triky neprozrazuje. Proto dětem nedáváme (okatě) najevo, že činnost právě nyní motivujeme, protože je právě nyní chceme vychovávat. Tak jako se nedá chodit s bubnem na zajíce, nelze motivaci provádět neohrabaně či ji odbýt. Děti jsou citlivé a vnímavé, proto nekazme svá kouzla a dětem tak nemařme jejich sny a hry.

6. 2. Pedagogika

6. 2. 1. Obecné pojmy

Slovo pedagogika má svůj vznik již ve starém Řecku. Jako „paidagogos“ zde byli označováni otroci, kteří měli za úkol věnovat se dětem, starat se o ně (pai – dítě, agogé – vedení, výchova, kázeň, agein – vésti). **Pedagogika je věda o výchově**, zkoumá podstatu a zákonitosti výchovy jako společenských jevů. Objasňuje cíle, ke kterým máme směřovat, stanovuje obsah výchovy, určuje za jakých podmínek můžeme vychovávat, jaké metody k tomu využijeme, abychom člověka dovedli k výsledku. Pedagogiku můžeme označit i jako systém pedagogických věd, které mají svá specifika a vlastní předmět zkoumání (obecná pedagogika, didaktika, teorie výchovy, pedagogika volného času...).

Mezi nejdůležitější pojmy patří:

- *výchova* - hlavní prostředek socializace; je proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jeho vývoji;
- *socializace* - proces zespolečňování, utváření člověka bytostí společenskou;
- *vzdělávání* - proces, který probíhá po celý život, je součástí výchovy;
- *vzdělání* - stav průběžný, konečný, založený na ukončení některého stupně;
- *znalosti* - osvojené informace a učením získaná schopnost je přiměřeně užívat;
- *dovednosti* - učením získané schopnosti správně a úspěšně vykonávat určitou činnost:
 - osvojené postupy a úkony;
 - zmechanizovaná dovednost.

6.2.2. Hra

Malý člověk, přicházející do světa, toho o životě moc neví. Nezná zákonitosti života, je poučován a veden k řadě činností, o jejichž důležitosti nemá ponětí (mytí, učení, úklid a pořádek apod.). Na jedné straně tedy vykonává s větší nebo menší chutí to, k čemu ho vedou rodiče, příbuzní, učitelé. Na druhé straně ale napodobuje to, co vidí kolem sebe. Hraje si – na tatínka, na maminku, na školu apod. Čím se rozšiřuje jeho poznání, tím bohatší, složitější a různější jsou jeho hry. Ožívají v nich příběhy pohádek, televizní seriály, filmy. Dítě se postupně začíná zajímat o složitější a náročnější hračky – z kočárku přeseďá na tříkolku, koloběžku, kolo. Z jednoduché hry s kostkami stavebnice dítě, během třinácti čtrnácti let, přejde ke složitým modelům raket, autodráhám a železnicím.

Kouzlem, které tuto, na lidský věk poměrně v krátkém období velkou změnu způsobuje, je hra.

Schematicky vyjádřené základní lidské činnosti:

Hra ⇔ učení ⇔ práce

Hra je životní potřebou dítěte. Jde o hlavní činnost, při níž se zcela bezprostředně projevuje. Má dvojediné poslání:

a) výchovné:

- rozvoj poznání;
- pohybový vývoj;
- mravní růst;
- rozkvět dalších dovedností a schopností (zprvu sluch, řeč, později pozornost, úsudek);

b) rekreační.

Stačí se podívat na několik obyčejných dětských her:

- Honička, na babu: rozvíjí rychlost, postřeh, hbitost
- Na schovávanou: rozvíjí hbitost, pozorovací schopnosti, smysl pro orientaci, zrakové a sluchové soustředění
- Cukr, káva, limonáda...: rozvíjí ovládání pohybu, sluch
- Slepá bába: rozvíjí hmat, sluch, souhru sluchových vjemů a pohybu

Jde o hry, které děti hrají samy mezi sebou, předávají si je, aniž je to někdo učí a vysvětluje pravidla. A i takovéto „obyčejné“ hry rozvíjejí řadu tělesných i duševních vlastností osobnosti. Generační předávání těchto her lze považovat za sebevýchovu. Existují stovky her vytvořených právě za účelem rozvoje určité vlastnosti či schopnosti. I ty je potřebné znát - protože zde jen znovu můžeme připomenout zásadu: **kdo si s dětmi hraje, ten je vychovává**, třebaš' leckdo tvrdí, že „*on děti nevychová, on si s nimi jen hraje*“. Proto hra v pionýrské činnosti vychází ze záměrně navozené situace a dostává název, který obyčejně vystihuje náplň. Ostatně i podle toho pak můžeme roztrdit hry do různých skupin, například: podle délky hry na krátkodobé a dlouhodobé, podle místa hraní na hry u stolu, v klubovně, na hřišti, v lese, u potoka, na louce atd., podle použitých pomůcek na hry s tužkou, s míčem, s náčiním, předstírací, tvořivé, spontánní a hry s pravidly a ještě další kritéria dělení. Je třeba proto umět hledat a vybírat k činnosti nejen hry známé, ale i ty, které se třeba právě proto, že je děti nikdy nehrály, stanou oblíbenou a tradiční činností kolektivu.

PŘÍKLADY HER:

Hry tvořivé

Malířské metafory - psací potřeby - Kreslíme na úzký pruh papíru. Vedoucí namaluje první obrázek a předá jej sousedovi (např. přepadení strašidlem). Soused pak do dalšího okénka napíše, co si myslí, že obrázek znázorňuje a přeloží papír tak, aby obrázek nebyl vidět. Poté předá pruh papíru dalšímu sousedovi a ten namaluje to, co soused napsal atd. Nakonec pruh papíru rozbalíme. Jistě se u této hry všichni zasmějeme.

Hry smyslové

1. Čichové hry

Za vůní - Hráči mají za úkol najít v klubovně poslepu ukrytou otevřenou lahvičku se silným zdrojem vůně. Vedoucí měří čas, za jak dlouho hráč lahvičku nalezl .

2. Hry na postřeh

Koleno, rameno - Všichni hráči sedí v kruhu čelem dovnitř. Obě ruce mají položeny na kolenu, dlaněmi dolů. Vedoucí hry (sedí uprostřed kruhu) vyvolává slova - koleno nebo rameno. Je-li vyvoláno rameno, potom musí každý hráč dát pravou ruku na pravé rameno nalevo sedícího hráče. Je-li vyvoláno koleno, potom musí dát levou ruku na levé koleno napravo sedícího hráče. Vedoucí hry se snaží rychlým střídáním splést hráče. Kdo se splete, je vyřazen nebo dostane trestný bod.

Hry pohybové

1. Honičky

Na peklo - Na louce vyznačíme hřiště. Na něm dlouhý pás, který rozdělíme na tři pole. V prostředním poli, jemuž se říká „peklo“, běhá vybraná dvojice a drží se za ruce. Ostatní hráči přebíhají z jednoho krajního pásu do druhého krajního pásu přes střední pole a dvojice hráčů je chytá, ale nesmí se při tom pustit. Koho se dotknou, ten „jde do pekla“- přidá se k chytačům. Řetěz hráčů se tak stále prodlužuje. Vítězí ten, kdo zůstane mimo peklo nejdéle.

2. Taneční hry

Tanec s překážkami - Tanečníci se pohybují v párech v kruhu tanečním krokem nebo tancem. Hudba se po chvíli přeruší a vedoucí hry vždy oznámí, jaká komplikace nastala a jaké překážky je třeba při tanci překonat. Příklady překážek: zlomená noha dívky - tanečník přenáší svoji dívku na zádech, zlomená noha obou - drží se za ruce a poskakují po jedné noze, voda - tanečník si vyhrne nohavice a brodí se, děvče pokračuje v chůzi naboso nebo jen v punčochách, pokud voda dál stoupá, nese hoch dívku v náručí (pokud ji unese), les - ze židlí se vytvoří překážková dráha, kterou musí tanečníci bez úrazu (dotyku) protančit, atd.

3. Stopovací hry

Stopovačka - Rozdělíme oddíl na dvě družiny. První družina se vydá na pochod o několik minut dříve a zanechává druhé družině stopy, pochodové značky, dopisy s úkoly a podobně, až do předem určeného místa, kde zanechá poslední dopis a ukryje se. Druhá družina je sleduje, plní úkoly a na konci musí všechny členy najít. Poté si skupiny vymění role.

4. Házení a chytání

Svíčky - Rozdělíme hráče do dvou družstev. Jedno se rozestaví vlevo od dělicí čáry, druhé vpravo. Každé družstvo rozmístí asi 20m od hranice na svém území pět svíček, jednu od druhé několik metrů. Hra začíná zapálením svíček, obě družstva se pak snaží co nejrychleji sněhovou koulí zhasnout soupeřovi svíčky. Ti mohou koule různě odrážet, ale nesmí chránit svíčky tělem.

Jistě lze třídění her ještě rozšířit (viz výše), ale pro naši potřebu základního naznačení uvedené příklady postačují. Důležité je ...

Při výběru správné hry, soutěže je důležité položit sám sobě několik otázek:

- Je tato hra vhodná pro můj kolektiv?
- Jsou pro ni moje děti věkově zralé?
- Jsou moje děti schopné fyzicky zvládnout tuto hru?
- Má můj kolektiv jako celek úměrně rozumové předpoklady k realizaci hry?
- Chápou všechny děti pravidla této nové hry?
- Jsou síly skupin rovnoměrně rozmístěny, mají všichni hráči přiměřenou pravděpodobnost výhry, uznávají skupiny své partáky?
- Má můj kolektiv dostatečné hráčské zkušenosti nutné k úspěchu?

Jestliže jsme si odpověděli kladně ve všech případech, musíme se nejprve seznámit s pravidly sami. V průběhu hry většinou organizátor vystupuje v roli rozhodčího, který dbá na dodržování pravidel a zásad, na nichž se hráči předem domluvili. Úlohu rozhodčího může instruktor nebo pionýr splnit dobře pouze tehdy, jestliže podrobně zná pravidla hry, jestliže je při posuzování spravedlivý a vzniklé herní situace řeší klidně, ale rozhodně a energicky. Při rozhodování se rozhodčí nesmí nechat strhnout atmosférou hry, musí si být vědom, že i v této roli na pionýry výchovně působí.

ROZHODOVÁNÍ

Pro rozhodčího tedy platí čtyři základní pravidla:

- **Znalost** – pravidel, problému, možností. Rozhodčí musí dokonale zvládat pravidla hry, soutěže, předpokládat chyby, kterých se účastníci mohou dopustit. Nelze měnit pravidla hry v průběhu soutěže.
- **Nestrannost** – vzpomeňte si na bouře, které vyvolávají na stadiónech třeba jen zdánlivě nespravedlivá rozhodnutí rozhodčích. V žádném případě nesmíte stranit lepšímu, sympatickému dítěti, oblíbenému pionýru, oddílu, žádným způsobem nesmíte nikoho z účastníků hry a nebo soutěže zvyhodňovat.
- **Rozhodnost** - vaše rozhodnutí při hře nebo soutěži jsou konečná, nepřipouštějte diskusi. Zjistíte-li, že jste se mylil tak, že to ovlivnilo konečný výsledek soutěže, hry, omluvte se postiženým a raději soutěž (krátkodobou) opakujte. Nerozhodnost nikdy nedejte najevo!
- **Klid** – nenechte se jako rozhodčí nikdy strhnout průběhem hry ke vzteku, projevům radosti, zlosti – nenadávejte, nekřičte zbytečně. Hádky a rozpory, které mohou vzniknout, ukončete ihned – domluvou, napomenutím, vyloučením ze hry, soutěže. Nervozita, nerozhodnost a neklid vždy snižuje autoritu rozhodčího.

Na bedrech rozhodčího je, aby vyzoroval a moudře pranýřoval, citlivě odsuzoval primadonství, sobectví, nedostatek smyslu pro fair-play. Citlivě proto, že takové jevy mohou mít rozdílné prameny: jinak budeme posuzovat nečistou hru dítěte z neúplné, narušené rodiny, jinak dítěte rozmazleného. Včas a s citem budeme otupovat, vyvažovat přílišné protiklady jako nepřirozená skromnost - vypjatá ctižádost... Soutěžící by měli vědět, že hrají, aby se pobavili, a přitom projevili a prokázali své schopnosti.

Pokud i vedoucí nevystupuje v roli organizátora hry nebo rozhodčího, je vhodné, aby se do hry zapojil. Nemusí se obávat poklesu autority v očích dětí, ony naopak jeho aktivní přínos do hry ocení a poznávají ho v jiné - jim velice blízké - roli. Není ani na škodu, když se u vedoucího projeví jeho slabiny při hře (např. nedostatek sportovního nadání). Jeho vážnost tím není ohrožena, pokud prokáže snahu se svým nedostatkem vyrovnávat čestně v rámci fair-play. Kromě svého zlidštění tím může dosáhnout i toho, že tak podpoří jedince s oslabenou sebedůvěrou způsobenou podobným problémem.

Po skončení každé hry dáme dětem možnost, aby se k jejímu průběhu vyjádřily a zhodnotily ji. Sami pochválíme ty, kteří v rozhodující míře přispěli k dobrému průběhu hry a také ty, kteří se do hry zapojili mnohem aktivněji, než je u nich zvykem. Současně povzbudíme poražené a dáme jim možnost odvetného utkání, vytkneme nedostatky a nepěkné projevy dětí v průběhu. Po skončení oddílové schůzky si provede oddílový vedoucí vlastní hodnocení hry jako součásti programu schůzky z hlediska splnění stanovených výchovných cílů.

6.2.3. Hodnocení, pochvala a trest

Pionýrské oddíly, družiny i celé skupiny mají vytvořený vlastní řád, pravidla a mravní normy, na jejichž dohlížení se podílejí všichni. Součástí mravní výchovy je systematické hodnocení každého člena pionýrského kolektivu. Základními prostředky k upevňování správného chování a jednání pionýrů je povzbuzení, odměna i trest – tedy systém kladných a záporných hodnocení. Pro pionýry jsou tyto prostředky důležité zejména pro správnou orientaci při nedostatku mravních zkušeností. Nabývají konkrétních představ, co je mravné a co ne. Pochvaly a tresty mají proto v práci oddíle zásadní význam.

Každým hodnocením pionýra, vyjadřuje instruktor buď souhlas s jeho činy, jednáními, skutky a nebo naopak. Při hodnocení bychom měli vždy dodržovat určité zásady:

- spravedlivě („všem stejným metrem“); hodnocení musí být nestranné a tento pocit musí mít jak hodnocený, tak celý pionýrský kolektiv;
- vysvětlit důvody;
- hodnotící, musí vyjadřovat mínění kolektivu či kolektiv (pro takové hodnocení) získat a je nezbytné posuzovat v souhrnu podmínek a vztahů, ve kterých se uskutečnil;
- cílem hodnocení musí být další postup hodnoceného „vpřed“;
- úměrné prohřešku či úspěchu;
- přiměřené věku;
- hodnocení musí vycházet z věkových a individuálních zvláštností osobnosti hodnoceného.

Při hodnocení pionýrů používá pionýrský vedoucí zásadně více odměn a pochval než trestů, a tak využívá motivačních stimulů. V žádném případě nemůžeme trestat práci nebo udělovat fyzické tresty nebo tresty, které jiným způsobem snižují důstojnost dítěte. Bez záporného hodnocení se nelze obejít (trest je jeho vyšším stupněm), ale nikdy nesmí jít o úplné odsouzení dítěte a při jeho udílení by kárající měl trestaného povzbudit a pomoci mu najít způsob, jak důsledky špatného činu je jednání odstranit.

Hodnotíme vždy jen prokázané činy a dokázané přestupky, a to rozvážně, bez afektu, v co nejkratší době, nemusí to však vždy být okamžité. Hodnocení má posilovat důvěru dětí ve vlastní schopnosti, naznačovat jim cestu k dosažení dalších úspěchů a pomáhat v odstraňování nedostatků, jeho význam zdůrazníme, provedeme-li je oficiálně před celým kolektivem. Nesmíme zapomenout, že se dá užívat celá škála možností kladného ocenění: slovní, úsměv, slovní narážka, plácnutí po rameni, podání ruky aj.

Vedle těchto běžných forem je v Pionýru i systém vyznamenání, který by neměl být opomíjen.

6. 3. Práce s dětským kolektivem

JAK VÉST ...

Postavit se před děti, nadechnout se a ... co jim říci ...? A jak?

Máme tolik krásných představ, co by se mohlo. Cesta k jejich uskutečnění vede přes činnost a ta musí být nějak zorganizována a přitom instruktoři, vedoucí i děti vystupují, nějak se chovají, jednají. Při této práci nelze jednat nahodile, jak nás právě napadne. Určitým počínáním něco sledujeme, čehosi chceme dosáhnout, cosi respektujeme. Existují tři základní typy vedení (jakéhokoli) kolektivu:

- **autoritativní typ** – vedoucí rozhoduje silou své osobnosti sám, jedná přesvědčivě, vydává příkazy, k motivaci využívá svůj vliv a vážnost svého slova a rozlišení odměn, o kterých rozhoduje sám. Popouzí ho, když mu do jeho rozhodnutí někdo mluví, často vyžaduje naprostou poslušnost², všechno dělá sám, protože on to udělá nejlépe a nejsprávněji (podle svých představ),...Autoritativní přístup je nutný v krizových a kritických situacích - začne-li od našeho ohníčku hořet louka, nelze zahájit diskusi o tom, co by se mělo a mohlo dělat, je prostě třeba rychle oheň uhasit a hrnou-li se děti po frekventované silnici v neukázněném houfu a družné zábavě, je třeba je rychle srovnat... Přináší v běžné činnosti poměrně rychle výsledky, ale...
- **demokratický typ** – vedoucí většinou formuluje úkoly i postupy za účasti dětí a spolupracovníků, sám má sice vždy připravený návrh, ale přijde-li někdo s lepším, přijme ho, neformálně uvádí v soulad průběh prací, radí se s kolektivem o dosažených výsledcích, zjištěné nesrovnalosti – jde-li to – vyřizuje společným jednáním, motivuje osobním příkladem i možností aktivní účasti na činnosti, jejím hodnocení, nezapomíná na ocenění (odměny a vyznamenání). Výsledky se dostavují později.
- **liberální typ** – vedoucí ponechává výraznou volnost v jednání, členové kolektivu si mohou přímo stanovit či alespoň rozpracovat cíle své činnosti a mají vlastně zcela volné ruce při jejich realizaci, někteří však nic nedělají, aby se nepohádali (se všemi je potřeba vyjít po dobrém i za cenu „odpuštění“ neboli nedůslednosti). Role vedoucího spočívá v podpoře jejich práce a v předávání či zprostředkování informací, v pomoci při překonávání překážek, nezřídka však sklouzává do situace (vidí-li, že se někomu do něčeho nechce), že to raději udělá sám (hlavně aby to bylo). Výsledky se mnohdy dostavují se zpožděním a spíše obtížně.

Takto popsané, to může působit neživotně. Jasně také je, že nic není absolutní - záleží totiž na mnoha okolnostech: na konkrétní situaci (jen zkuste říci na nádraží - tak si nějak nastupte, zbytek cesty strávíte pobíháním mezi vagóny, protože někdo chce sedět hned za lokomotivou, jiný právě na konci vlaku), podle věku dětí (u těch nejmladších vždy bude převládat více autoritativnějšího přístupu, u starších pionýrů se občasná volnost při rozhodování může stát i zajímavým zdrojem inspirací). Jde tedy o vhodné využití typu v určitém okamžiku, ale také o převažující celkový přístup - a tam převažující uplatnění demokratického modelu nejen odpovídá Programu Pionýra či obecným zájmům, ale zásadně přispívá k dlouhodobému rozvoji oddílu.

AUTORITA SE MUSÍ ODPRACOVAT...

Mnohá dříve uvedená teoretická pojednání mají i svůj zcela praktický obraz. Instruktor - to je nesporná osobnost, a být skutečnou uznávanou osobností/autoritou, je náročné - to se nesmí zastírat.

Zkusme jen nahlédnout na tuto osobnost místo psychologických definic očima dvou rozdílných skupin. Odlišných nejen věkově - z pohledu skupiny rodičů a skupiny dětí - pionýrů.

² Což je zcela pochopitelné, příkladně u organizování přesunu oddílu po komunikaci, ale jen obtížně zdůvodnitelné u diskuse nad obsahovým zaměřením ročního plánu práce pionýrského oddílu či pionýrské skupiny.

V očích rodičů musí být instruktor spolehlivá postava, která jim zaručí bezpečnost, zdraví a kladnou výchovu nejen v době schůzek, pořádaných akcí a táborů.

V očích dětí je těch nároků ještě více... Vidí v něm člověka, který ví a umí více než oni a přece je ochoten si s nimi hrát a pracovat. Mají ho rádi. Dobrovolně se mu podřizují. Právě on jim dává možnost žít v družném kolektivu a tím i záštitu bezpečnosti, jistoty a trvalosti tohoto zvoleného kolektivu. Očekávají, že zorganizuje ty nejlepší zážitky, o jakých dosud jen četly v knížkách. Vnímají ho jako člověka, který umí vymýšlet a podněcovat k činnosti, která je zábavná i zajímavá. Obrací se na něj jako na staršího a zkušenějšího kamaráda. V případě malého věkového rozdílu může být i přítelem, kterému se svěřují, nezřídkou i se svými problémy, radostmi i strastmi, láskami, pochybnostmi. Berou ho jako vzor, který chtějí napodobit, a pokud ne překonat, tak se mu alespoň vyrovnat.

Tento seznam není vyčerpávající, ale i tak jde o obsáhlý soupis. Je dokladem odpovědnosti.

Ať si to kdo chce uvědomuje nebo ne - každý krok, slovo či gesto sleduje mnoho párů pozorných a učenlivých očí. Každý čin může ovlivnit děti v dalším rozvoji a postoji k oddílu i ke sdružení Pionýr. Zdůraznit je potřeba, že tehdy, když „chceme“, ale ono to platí i tehdy, když nechceme. Stačí uvést dva prastaré příklady: Divíme se, že děti hovoří hrubě? No, aby ne, když parta instruktorů, sotva jsou trošku dál od dětí, se rychle promění v patřičné drsňáky se slovníkem VI. cenové skupiny. Nebo kouření... Je správné vysvětlovat dětem na schůzce, že kouření není nic moc, když po schůzce - tedy už takříkajíc „venku“ (mimo klubovnu a oddíl) si klidáčko zapálí? Takovou situaci lze připodobnit jen ke gólu do vlastní branky při finále mistrovství světa ve fotbale v 90. minutě hry.

Děti se „opíčí“ - zvláště na táboře lze vidět těch příkladů bezpočet: stejná mluva, stejný účes, snaha o stejné oblečení ... a tím třeba i o stejný pořádek ve stanu, stejné nepřezouvání kanad¹, stejné včasné/pozdní příchody. Protože dobrý instruktor je jejich idol a oni se mu chtějí vyrovnat.

Může však dojít k tomu, že vedoucí se dopustí osudné chyby – zklame děti. Ať se to stane vědomě či nevědomě, doplatí na to především děti. Zklamání budou v životě mnohokrát, ale zklamat se v člověku, kterého si vážily a milovaly, byla to jejich modla, je hrozné. Poznamená je to a nikdy si už nenajdou cestičku zpátky. Jak tomu předejít? Na to nejsou žádná pravidla. Postupem času získáváme mnoho zkušeností, které pak pomůžou řešit i ošidné situace.

Zjednodušeně řečeno, vystupuj před dětmi v duchu ideálů Pionýra - nelži, poznávej sám... A - jakkoli to může znít frázovitě - je to tak, ideály dávají návod na jednání... Přesto stojí za to zdůraznit ještě několik pravidel, jejichž porušení je opravdu neblahé:

☛ slibuj to, co je splnitelné;

Přihodí-li se, že se někdy slib nemůžeš naplnit, je možná nepříjemné ale nutné to vysvětlit, ale je třeba se aspoň omluvit,

☛ znej víc, než děti, které vedeš;

☛ snaž se stále zlepšovat v tom, jak jim to předáváš;

☛ jednej s nimi jako se sobě rovnými a ne z pozice síly;

Autorita se nezískává křikem, ale vlastním příkladem!

☛ ber v úvahu to, co děti říkají - to dobré i to nepříjemné;

☛ uděláš-li chybu, přiznej ji;

To, co tím „ztratíš“, je nesrovnatelné s tím, co získáš!

☛ buď takový/á, jaké chceš mít děti

Nejlépe bude vzpomenout na doby, když jsi sám byl/a menší. Dnes už dokážeš ohodnotit, co se ti třeba na práci v oddíle líbilo a na co stále rád vzpomínáš, v čem to bylo, že vzpomínky tak utkvěly v hlavě... Uvědom si také to, co tě v jednání tvých vedoucích a instruktorů uráželo, co ti bylo nepříjemné a hled' se vyvarovat při svém jednání s pionýry podobných chyb a nedorozumění.

¹ pro méně zasvěcené - druh obuvi, ve kterém přes jeho objemnost někteří drsňáci i spí (a poněkud se pozapomenout umýt...)